

УДК 341.171

Судовий захист основоположних прав у Європейському Союзі в аспекті застосування практики Європейського суду з прав людини

Л. Г. Фалалєєва,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Проаналізовано механізми судового захисту основоположних прав у ЄС, визначено співвідношення юрисдикцій Суду ЄС та Європейського суду з прав людини у справах про захист прав людини з огляду на зобов'язання ЄС приєднатися до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., висвітлено особливості застосування Судом ЄС практики Європейського суду з прав людини, а також взаємовпливу правозастосовної практики судових органів ЄС та Ради Європи.

Ключові слова: *правопорядок ЄС, система захисту прав людини в ЄС, основоположні права.*

Фалалєєва Л. Г. Судебная защита основополагающих прав в Европейском Союзе в аспекте применения практики Европейского суда по правам человека

Проанализированы механизмы судебной защиты основополагающих прав в ЕС, определено соотношение юрисдикций Суда ЕС и Европейского суда по правам человека по делам о защите прав человека, учитывая обязательство ЕС присоединиться к Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 р., освещены особенности применения Судом ЕС практики Европейского суда по правам человека, а также взаимного влияния правоприменительной практики судебных органов ЕС и Совета Европы.

Ключевые слова: *правопорядок ЕС, система защиты прав человека в ЕС, основополагающие права.*

© Фалалєєва Людмила Григорівна – кандидат юридичних наук, доцент, докторант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Falalieieva Lyudmyla. Judicial protection of fundamental rights in the European Union in the context of the application of the European Court of Human Rights practice

The author of the article analyzes the mechanisms of judicial protection of fundamental rights in the European Union, defines the relationship between the jurisdiction of the Court of Justice and the European Court of Human Rights in human rights cases in view of the European Union's accession to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950, discloses the particularities of the Court's application of the European Court of Human Rights practice.

Keywords: EU legal order, EU human rights protection system, fundamental rights.

Розвиток інтеграційних процесів у Європі зумовив появу нових інституційно-правових моделей і форм співробітництва, здатних забезпечувати захист основоположних прав на рівні Європейського Союзу, що вплинуло на утвердження та еволюцію системи захисту прав людини в ЄС. Наявність систем захисту прав людини, у тому числі механізмів судового захисту, у рамках ЄС та Ради Європи спричинила колізії, пов'язані, зокрема, з різним тлумаченням правозахисних норм їхніми судовими органами, що актуалізує посилення взаємодії Суду ЄС та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У цьому контексті привертають увагу справи, в яких Суд обґрунтовує свою правову позицію положеннями підписаної у рамках Ради Європи 4 листопада 1950 р. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і Протоколів до неї (далі – Конвенція 1950; *посилання на неї стосується і протоколів*), а також застосовує практику ЄСПЛ, адже конвенційні норми наповнюються конкретним змістом саме завдяки останньому. Примітно, що Конвенція 1950 є основою європейської системи захисту прав людини, характеризується дієвим та ефективним інституційним забезпеченням колективних гарантій – контрольним механізмом в особі ЄСПЛ, який не лише довів доцільність свого існування, а й здобув авторитет як гарант дотримання конвенційних норм та їх автентичний інтерпретатор. Норми Конвенції 1950 є обов'язковими для її договірних сторін у світлі тлумачення ЄСПЛ. “Лише ознайомлення з текстом положень Конвенції не дає змоги збагнути увесь її сенс”¹, оскільки Конвенція 1950 є живим інструментом, який має тлумачитися крізь призму сучасних реалій.

Ефективність механізмів судового захисту основоположних прав у ЄС є одним із визначальних чинників успішності європейської інтеграції і становить як науковий, так і практичний інтерес. У вітчизняній та зарубіжній юридичній науці здебільшого досліджувалися питання забезпечення і захисту основоположних прав у ЄС, юрисдикція Суду ЄС, практика ЄСПЛ щодо держав-членів ЄС стосовно застосування права ЄС на національному рівні, варіативність підходів до взаємодії судових органів ЄС і Ради Європи. Різні аспекти організаційно-правового забезпечення захисту основоположних прав у ЄС є проблематикою, що має велике практичне значення для сучасної науки міжнародного та європейського права, вирішенню якої

¹ МакБрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. Київ: ЗАТ ВІПОЛ, 2004. С. 761.

частково присвятили праці вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких А. Арнулл, І. Батлер, М. Буроменський, В. Буткевич, В. Денисов, Т. Комарова, Ф. Манчіні, К. Маргарітіс, О. Мережко, М. Микієвич, В. Мицик, В. Муравйов, П. Рабінович, Х. Расмуссен, А. Росас, О. Святун, К. Смирнова, В. Стеглік, Е. Стейн, Дж. Уейлер, А. Федорова, О. Хамуляк, Н. Шишкова. Водночас механізми судового захисту основоположних прав у ЄС, особливості застосування Судом практики ЄСПЛ є фактично новою сферою для вітчизняної науки міжнародного права, а її вивчення має практичний інтерес. Дослідження окреслених питань сприятиме розумінню еволюції інтеграційних процесів у ЄС, у тому числі в сфері захисту основоположних прав, що має прикладне значення для підвищення ефективності співробітництва України з ЄС, реалізації передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. політичної асоціації та економічної інтеграції.

Враховуючи досвід співробітництва держав-членів ЄС у рамках Ради Європи, у виданому в 1999 р. на саміті ЄС у Кельні мандаті на розробку Хартії ЄС про основоположні права, її джерелами було визначено, зокрема, конституційні традиції, спільні для держав-членів, Конвенцію 1950, Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 р. (далі – ЄСХ (п) 1996). Хартію ЄС про основоположні права 7 грудня 2000 р. (далі – Хартія 2000) було проголошено у Ніщі як політичну декларацію з перспективою надання їй вищої юридичної сили у правовій системі ЄС. Зрештою адаптована редакція Хартії ЄС про основоположні права, прийнята 12 грудня 2007 р. (далі – Хартія 2007)² у Страсбурзі, не була інкорпорована до тексту установчих договорів, але має з ними однакову юридичну силу. Вона є самостійним джерелом первинного права ЄС, що не має прямої дії у внутрішніх правових порядках держав-членів. Чеські вчені О. Хамуляк та В. Стеглік слушно наголошують, що “посилення ролі основоположних прав у наднаціональному правовому порядку є непрямим інструментом захисту позиції Суду щодо природи правової системи ЄС. Визнання основоположних прав невід’ємною складовою наднаціонального права та створення складної системи їх захисту надало наднаціональній правовій системі рис конституційного правового порядку”³.

Хартія 2007 експліцитно підтвердила та систематизувала основоположні права і свободи, а також принципи правового статусу особи, які були визнані за громадянами ЄС Договором про Європейський Союз (далі – ДЕС) та Конвенцією 1950, хоча більшість прав, передбачених Хартією 2007, визнані за кожною особою, що перебуває на території ЄС, відтак і за громадянами України. Водночас текст Хартії 2007 поєднує ширший каталог гарантованих прав і свобод, порівняно з Конвенцією 1950, закріпивши деякі нові права, серед яких право на цілісність особистості (ст. 3), право на якісне управління (ст. 41), а також конкретизувавши порядок застосування (ст. 51) та сферу дії (ст. 52) її положень, порівняно з Хартією 2000. З огляду на це проглядається інклюзивний підхід до правового регулювання Хартією 2007, що вирізняється

² *Charter of Fundamental Rights of the European Union* // Official Journal of the European Union. C 303/01. Vol. 50. 14 December 2007. P. 1-16.

³ *Hamulak O., Stehlik V. European Union Constitutional Law: Revealing the Complex Constitutional System of the European Union*. Olomouc : Palacky University Olomouc, 2013. P. 139.

максимально широкою концепцією прав людини, поєднаних у рамках одного всеохоплюючого документа, особливо коли йдеться про гарантування економічних і соціальних прав, реалізація яких вимагає значних фінансових ресурсів.

Змістова частина Хартії 2007 має субсидіарний характер щодо механізмів Ради Європи, оскільки Преамбулою Хартії 2007 визначено, що вона підтверджує права, які, з-поміж іншого, походять з Конвенції 1950, з ЄСХ (п) 1996, а також з практики ЄСПЛ. За влучним висловлюванням В. Євінтова, Конвенція 1950 та юриспруденція ЄСПЛ є своєрідними “містками між системами захисту прав людини Європейського Союзу і Ради Європи”⁴. Вимогу однаковості розуміння прямо зафіксовано у “горизонтальних” статтях Хартії 2007, зокрема ч. 3 ст. 52 встановлено: якщо основоположні права, закріплені в Хартії 2007, кореспондують правам людини, гарантованим Конвенцією 1950, то зміст і обсяг цих прав співпадають з тими, які надає їм остання, що не перешкоджає запровадженню ширшого захисту в праві ЄС⁵. Зрештою, “за жодних обставин рівень захисту за Хартією 2007 не може бути нижчим гарантованого Конвенцією 1950”⁶.

У Роз’ясненнях (Explanations) до Хартії 2007, враховуючи розвиток права ЄС, розкривається зміст кожної категорії основоположних прав, співвідноситься їх обсяг з відповідниками за міжнародно-правовими актами, *inter alia* Конвенцією 1950, аналізується практика Суду та ЄСПЛ. Н. Шишкова (Чехія) підкреслює, що Роз’яснення розмежовують “...права та принципи. При цьому права можуть бути безпосередньо захищені у судовому порядку (наприклад, ст. 23 Хартії – рівність жінок і чоловіків), а принципи становлять виключно програмні положення, що містять визначення цілей, до досягнення яких прагнутиме ЄС. Їх захист у судовому порядку можливий тільки у випадку, якщо вони були згодом закріплені у вторинному праві ЄС (наприклад, ст. 25 Хартії – права осіб похилого віку)”⁷. Таким чином, шляхом тлумачення частина положень Хартії 2007, віднесена до категорії принципів (ст. 25, 26, 37), може бути позбавлена можливості судового захисту, на відміну від суб’єктивних прав. У цьому контексті важливу роль у створенні умов для забезпечення дотримання основоположних прав відіграє прийнята 19 жовтня 2010 р. Європейською Комісією Стратегія ефективної імплементації Європейським Союзом Хартії про основоположні права⁸.

Примітно, що ч. 2 ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р.⁹ (далі – ЛД 2007) підтвердила намір ЄС приєднатися до Конвенції 1950, що

⁴ Євінтов В. І. Імплементація рішень Європейського суду з прав людини: міжнародний та український досвід // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / за ред. В. Н. Денисова. Київ: Юстініан, 2006. С. 194.

⁵ Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal of the European Union. C 303/01. Vol. 50. 14 December 2007. P. 15.

⁶ Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights // Official Journal of the European Union. C 303/02. Vol. 50. 14 December 2007. P. 33.

⁷ Шишкова Н. Хартия основных прав Европейского Союза и проблемы ее применения // Пам’яті професора Павла Петровича Заворотька. Актуальні проблеми правової науки: зб. статей / за заг. ред. Н. П. Шишкової. Київ: Прецедент, 2014. С. 188.

⁸ Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union, 19.10.2010. 13 p. URL: http://ec.europa.eu/justice/news/intro/doc/com_2010_573_en.pdf

⁹ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. C 326/01. Vol. 55. 26 October 2012.

дозволить уникнути різного тлумачення Судом та ЄСПЛ однакових норм у сфері прав людини. Строки приєднання ЄС до Конвенції 1950 не встановлено, лише закріплено, що воно не змінить компетенції ЄС, визначеної в ДЄС у редакції ЛД 2007 та Договорі про функціонування ЄС (далі – ДФЄС). ЛД 2007 фактично формалізував рецепцію матеріальних норм Конвенції 1950 р. та прецедентного права ЄСПЛ у право ЄС. При викладенні у Хартії 2007 прав, що кореспондують зафіксованим у Конвенції 1950, використовувалися формулювання, які не допускають їх різночитання. Якщо Хартія 2007 та Конвенція 1950 закріплюють однакове за змістом право, наприклад, право на життя (ст. 2 Хартії 2007 кореспондує ст. 2 Конвенції 1950); презумпція невинуватості та право на захист (ст. 48 Хартії 2007 кореспондує ч. 2-3 ст. 6 Конвенції 1950), то обидва джерела мають застосовуватися теж однаково відповідно до тлумачення ЄСПЛ, який, застосовуючи доктрину “меж свободи розсуду” (*margin of appreciation*), враховує умови розвитку, переоцінку цінностей, нові або особливі обставини. Джеремі МакБрайд (Великобританія) вказує на два досить складні для осягнення аспекти, що характеризують підхід Суду (ЄСПЛ – Л. Ф.) до тлумачення Конвенції, пов’язані з обстоюваною ним думкою про те, що її текст треба вважати “живим” документом і що важливою є основна мета положень, а не їх формальний текст. Ці міркування зумовлюють необхідність того, щоб підхід до інтерпретації був одночасно і динамічним, і чітко зорієнтованим¹⁰, телеологічним.

Реалізація норм Хартії 2007, що кореспондують нормам Конвенції 1950, має здійснюватися згідно з їх офіційним тлумаченням у рішеннях ЄСПЛ, які “слугують не лише вирішенню справ, які надійшли йому на розгляд, а в ширшому розумінні уточнюють, захищають і розвивають норми Конвенції та сприяють таким чином дотриманню зобов’язань, які взяли на себе договірні сторони”¹¹. Примітно, що рішення ЄСПЛ адресовані не лише сторонам спору, а всім договірним сторонам Конвенції 1950, положення якої як колективні гарантії є зобов’язаннями *erga omnes partes*.

При розгляді справ національні суди пов’язані чинними нормами права ЄС, які мають примат щодо внутрішнього права держав-членів, а деякі з них – пряму дію в їх внутрішніх правопорядках, тобто норми права ЄС можуть застосовуватися у національних судах поряд з нормами внутрішнього права під час розгляду судових справ. Примітно, що переважно національні суди держав-членів, а також прирівняні до них органи адміністративної юстиції забезпечують захист встановлених у рамках ЄС основоположних прав від будь-яких порушень¹². Національним судам підвідомчі всі категорії справ, за винятком тих, які віднесені до юрисдикції Суду ЄС, що ухвалює рішення: у справах за позовами держав-членів, інституцій, фізичних або юридичних осіб; у преюдиціальному порядку на запит національних юрисдикційних органів про тлумачення права ЄС або про дійсність актів, прийнятих інституціями тощо. Для забезпечення реалізації норм права ЄС велике значення має їх

¹⁰ МакБрайд Дж. Цит. праця. С. 762.

¹¹ *Справа* 5310/71, Ireland v. United Kingdom [1978] ECHR.

¹² *Principles of European Constitutional Law* / Eds. A. von Bogdandy, J. Bast. Oxford : Hart Publishing, 2009. P. 509.

конкретизація та тлумачення, які здійснюються як у нормотворчому процесі, так і при застосуванні права ЄС¹³.

Суд є вищим судовим органом ЄС, уповноваженим забезпечувати дотримання права при тлумаченні та застосуванні положень установчих договорів (ч. 1 ст. 19 ДЕС у редакції ЛД 2007). Він може вирішувати лише питання права, передані йому на розгляд, не уповноважений вирішувати питання факту, а також застосовувати право до фактів, що належить до компетенції національних судів. У перших рішеннях у справах, що заторкували основоположні права, Суд, вдаючись до телеологічного тлумачення, визнав за основоположними правами людини значення загальних принципів права європейських співтовариств (рішення у справах 29/69 *Stauder* (§7), 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* (§3, 4), 4/73 *Nold* (§13)), але вони не містили посилань на конкретні статті Конвенції 1950 або практику ЄСПЛ. У рішенні у справі 4/73 *Nold* Суд вперше називає джерелами основоположних прав не лише конституційні традиції держав-членів, а й міжнародні договори, учасниками яких є останні, виокремивши з-поміж них Конвенцію 1950, втім не посилається на її конкретні положення. Аналіз практики Суду (справи 36/75 *Rutili*, 44/79 *Hauer*, 136/79 *National Panasonic*, 222/84 *Johnston* та ін.) свідчить, що він застосовує матеріальні норми Конвенції 1950 як загальні принципи права європейських співтовариств. У рішенні в справі 36/75 *Rutili* Суд вперше обґрунтував свою правову позицію у спосіб прямого посилання на ст. 8, 9, 10 та 11 Конвенції 1950, а також ст. 2 Протоколу № 4 до неї як на “систему керівних принципів, яких необхідно дотримуватися у рамках правопорядку співтовариств”¹⁴, що сприяло переосмисленню місця і ролі Конвенції 1950 у правовому порядку ЄС, а згодом визнанню ЄСПЛ системи захисту прав людини в ЄС еквівалентною системою, сформованій на основі Конвенції 1950. При цьому ЄСПЛ розтлумачив термін “еквівалентність” як співставність, а не ідентичність систем захисту прав людини (п. 165 рішення у справі *Bosphorus Airways v. Ireland*¹⁵ 45036/98 від 30.06.2005). Власне, рішенням у справі 4/73 *Nold* Суд започаткував звернення до Конвенції 1950, рішенням у справі 36/75 *Rutili* – до її конкретних положень, а у рішенні у справі 13/94 *P v. S and Cornwall County Council* вперше прямо послався на практику ЄСПЛ.

З огляду на практику Суду ЄС можна зробити висновок, що до прийняття ЛД 2007, яким адаптованій редакції Хартії 2007 надано однакову юридичну силу з установчими договорами ЄС, Суд регулярно посилався на положення Конвенції 1950 та застосовував практику ЄСПЛ. Як правило, звернення Суду до практики ЄСПЛ обмежувалося посиланням на “загальні принципи права”, а звернення до тлумачення ЄСПЛ відповідного права визначалося як “роз’яснення” або як посилання “за аналогією”. Нині ситуація змінилася на користь Хартії 2007 (об’єднані справи C-92/09 та C-93/09 *Volker and Markus Schecke GbR (C-92/09) Harmut Eifert (C-93/09) v. Land Hessen*; C-571/10 *Camberai v. Istituto per l’Edilizia della Provincia autonoma di Bolzano*; C-617/10 *Aklagaren Hans*

¹³ Муравйов В. Механізм реалізації норм права Європейського Союзу у правопорядках держав-членів // Український часопис міжнародного права. 2012. № 1. С. 89.

¹⁴ Case 36/75 *Rutili* [1975] ECR-1219.

¹⁵ Справа 45036/98, *Bosphorus Airways v. Ireland* [2005] ECHR.

Akerberg Fransson). Суд тлумачить і застосовує Хартію 2007, а норми Конвенції 1950 та практика ЄСПЛ здебільшого слугують “допоміжним інструментом” для тлумачення положень Хартії 2007, яка, *inter alia*, є результатом систематизації та кодифікації усталеної правозастосовної практики Суду в сфері захисту основоположних прав.

З набуттям чинності 01.12.2009 ЛД 2007 та адаптованою редакцією Хартії 2007 більшість справ, у рішеннях щодо яких Суд посилається на положення Конвенції 1950 та застосовує практику ЄСПЛ, стосуються можливих порушень ст. 6 та ст. 8, що передбачають право на справедливий судовий розгляд та право на повагу до приватного і сімейного життя. У справі *C-400/10 McB v. L.E.* Суд на запит Верховного суду Ірландії ухвалив преюдиціальний висновок щодо тлумачення Регламенту Ради ЄС 2201/2003 “Про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у сімейних справах та з обов’язків батьків” від 27.11.2003. Привертає увагу, що Суд, пославшись на ст. 7 Хартії 2007, вказав, що вона відтворює положення ч. 1 ст. 8 Конвенції 1950, отже, тлумачення ст. 7 Хартії 2007 має бути аналогічним тлумаченню ЄСПЛ ч. 1 ст. 8 Конвенції 1950. Суд застосував практику ЄСПЛ, згідно з якою національне законодавство, положення якого лише матір наділяють правом на спільне проживання з дитиною та її виховання, не суперечить ст. 8 Конвенції 1950, якщо ці положення передбачають можливість набуття такого права батьком, який не перебуває у шлюбі з матір’ю дитини, на підставі судового рішення. Зрештою, Суд постановив, що розглянуті ним положення національного законодавства Ірландії відповідають Регламенту Ради ЄС 2201/2003.

У справі *C-279/09 DEB* німецька компанія звернулася по правову допомогу, але виявилася нездатною відшкодувати судові витрати та оплатити послуги адвоката, який представляв її інтереси в суді. Німецький суд дійшов висновку, що передбачені національним законодавством умови звільнення від відшкодування судових витрат і оплати послуг адвоката не дотримані, відтак, немає підстав для звільнення компанії від цих виплат. Німецький суд звернувся до Суду з преюдиціальним запитом, чи не суперечать встановлені національним законодавством умови принципу ефективності права ЄС, згідно з яким держави-члени ЄС не мають створювати неможливі або надмірно ускладнені умови реалізації прав, гарантованих ЄС. Проаналізувавши зміст ст. 47 Хартії 2007 щодо права на ефективний судовий захист та на справедливий судовий розгляд, а також роз’яснення до неї, Суд визнав, що ця стаття відповідає ч. 1 ст. 6 Конвенції 1950, яка передбачає право на справедливий судовий розгляд. Суд проаналізував практику ЄСПЛ у відповідних справах і констатував, що ст. 47 Хартії 2007 має тлумачитися як така, що гарантує включно право на безкоштовну правову допомогу в формі звільнення юридичної особи від сплати судових витрат і послуг адвоката. Суд підкреслив, що національний суд має оцінити, чи відповідають критерії, дотримання яких необхідне для звільнення компанії від зазначених виплат, передбачені законодавством Німеччини, принципу ефективності судового захисту, й, посилаючись на практику ЄСПЛ, вказав критерії, якими при цьому має керуватися національний суд.

Практика застосування Судом норм Конвенції 1950 засвідчує, що можна стверджувати порушення відповідної норми, якщо предметом спору є

питання, що підпадає під сферу дії права ЄС. Такий висновок Суд зробив у рішенні у справі 260/89 *Elliniki Radiophonia Tileorassi*, визнавши у п. 42, що Суд “не має повноважень досліджувати відповідність Конвенції 1950 тих норм національного законодавства, які не пов’язані з правом ЄС. Якщо ж мають місце норми національного законодавства, що діють у рамках сфери застосування права ЄС, і до Суду направлено запит у преюдиціальному порядку, то він має надати тлумачення, якого потребує національний суд, для оцінки того, чи відповідають такі норми основоположним правам, дотримання яких забезпечує Суд і які впливають з Конвенції 1950”. Водночас Суд встановив, що “національні правила можуть бути розцінені як допустимі відхилення від вимог права ЄС лише якщо ці правила не порушують права людини”¹⁶. У рішенні у справі 309/96 *Annibaldi* Суд поширив свій контроль за дотриманням прав людини на всі дії держав-членів у сфері права ЄС, залишаючи за собою право щоразу визначати, чи підпадають вони під цей критерій.

У справі 368/95 *Vereinigte Familienpress Zeitungsverlags und vertriebs GmbH v. Heinrich Bauer Verlag* австрійське видавництво вимагало від німецького видавництва припинення розповсюдження на території Австрії періодичних видань, виданих у Німеччині, в яких читачам пропонувалася участь у конкурсах з можливістю отримання призів. Свою вимогу австрійське видавництво обґрунтувало тим, що, незважаючи на те, що такі періодичні видання дозволені в Німеччині, вони заборонені законодавством Австрії. Австрійський суд звернувся до Суду із преюдиціальним запитом. У рішенні останній вказав, що розмаїття друкованих засобів масової інформації є однією з гарантій дотримання ст. 10 Конвенції 1950, яка передбачає свободу вираження поглядів, що є одним з важливих принципів, у тому числі права ЄС, а також послався на практику ЄСПЛ, зокрема його рішення у справі *Informationsverein Lentia and others v. Austria* від 24.11.1993, в якому констатовано факт порушення ст. 10 Конвенції 1950.

Іноді Суду доводилося вирішувати питання, пов’язані з тлумаченням Конвенції 1950, за відсутності практики ЄСПЛ. У таких випадках Суд інтерпретував норми Конвенції 1950 самостійно. Примітно, що висловлена Судом позиція з окремих питань згодом не співпадала з позицією ЄСПЛ. Вперше така ситуація мала місце у 1980 р. під час розгляду справи 136/79 *National Panasonic*. На той час не було рішень ЄСПЛ, в яких містилося б тлумачення ст. 8 Конвенції 1950, а саме відповідь на питання, чи поширюються її положення на юридичних осіб, відтак Суд самостійно її витлумачив, підтвердивши наявність повноважень у Комісії на проведення обшуків у офісах компаній у випадку, якщо є підстави вважати, що необхідні документи можуть зникнути, посилаючись на закріплені у ст. 8 Конвенції 1950 критерій “необхідності для демократичного суспільства”. З цього питання ЄСПЛ у 1989 р. висловив протилежну позицію у рішенні у справі 10461/83 *Chappell v. United Kingdom*. Визнавши факт порушення ст. 8 Конвенції 1950, ЄСПЛ встановив, що зв’язок обшуку з діловою активністю компанії не є підставою для незастосування ст. 8 Конвенції 1950, оскільки вести професійну діяльність особа може,

¹⁶ Judgment of the ECJ of 18 June 1991, [1991] ECR I-2925.

перебуваючи у своєму помешканні, а також може займатися іншою діяльністю, що не є професійною, перебуваючи в офісі або службовому приміщенні.

Невдовзі, під час розгляду справи *Hoechst AG v. Commission*, знову поставши перед необхідністю тлумачення ст. 8, Суд не взяв до уваги рішення ЄСПЛ у справі *Chappell*, продовжуючи наполягати на висловленій раніше позиції, що сфера дії вказаної статті обмежується правом на недоторканність житла фізичної особи. Згодом ЄСПЛ неодноразово підтвердив свою правову позицію у рішеннях у справах *Niemietz v. Germany* та *Societe Colas Est and Others v. France*, однак у рішенні у справі *Limburgse Vinyl Maatschappij NV and Others v. Commission* Суд постановив, що не вбачає підстав для відступу від усталеної практики з цього питання. Однак в окремих випадках, зокрема у рішенні у справі *Familiapress*, Суд обґрунтував правову позицію, посилаючись на практику ЄСПЛ, а не на власне рішення у справі *Elliniki Radiophonia Tileorassi*, у такий спосіб змінивши свою позицію на протилежну.

Непоодинокі ситуації, коли позиції Суду та ЄСПЛ щодо тлумачення Конвенції 1950 співпадали, при цьому Суд тлумачив її першим. Так, у рішенні у справі *Orkem v. Commission* Суд визнав відсутність практики ЄСПЛ щодо тлумачення ст. 6 Конвенції 1950 таким чином, що право на справедливий судовий розгляд включає право не свідчити проти самого себе, проте зробив висновок, що рішення Комісії не відповідає Конвенції 1950. Така правова позиція Суду стосовно тлумачення ст. 6 Конвенції 1950 була сприйнята ЄСПЛ у рішенні у справі *Funke v. France*, в обґрунтуванні якого ЄСПЛ послався, зокрема, на рішення Суду в справі *Orkem*. Ухвалюючи рішення у справі *Dieter Krombach v. Andre Bamberski*, Суд послався на ст. 6 Конвенції 1950 і встановив, що відвід адвоката, який представляє інтереси відсутнього на судовому засіданні громадянина Krombach, є явним порушенням вказаної статті й суперечить публічному порядку держав-членів ЄС. Згодом громадянин Krombach звернувся до ЄСПЛ зі скаргою на суд Франції, але ЄСПЛ погодився з доводами Суду в цій справі та констатував факт порушення ст. 6 Конвенції 1950.

У рішенні щодо неприйнятності скарги німецької компанії, на яку Комісія наклала штраф за порушення норм конкурентного права¹⁷, було вперше сформульовано концепцію “еквівалентного захисту” (справа *M & Co. v. Germany*): передання державами прав на рівень міжнародної організації може виключати відповідальність цих держав за Конвенцією 1950, якщо у цій Організації захист прав людини здійснюється на еквівалентному рівні. Водночас наголошено, що передання державою своїх прав міжнародній організації не означає, що у такий спосіб держави звільняються від своїх зобов’язань за Конвенцією 1950 щодо переданих прав. У рішенні у справі *Bosphorus Airways v. Ireland*¹⁸ 45036/98 від 30.06.2005 (турецька авіакомпанія звернулася до ЄСПЛ зі скаргою на порушення Ірландією ст. 1 Першого протоколу до Конвенції 1950) ЄСПЛ не визнав порушення вказаної статті, підкресливши, що звільнення держав від відповідальності у тих сферах, що були передані на рівень міжнародної організації, було б несумісним з цілями і предметом Конвенції 1950, позбавляючи її у такий спосіб імперативного характеру та підриваючи

¹⁷ Справа 13258/87, *M & Co. v. Germany* [1990] ECHR.

¹⁸ Справа 45036/98, *Bosphorus Airways v. Ireland* [2005] ECHR.

ефективність закріплених нею гарантій (п. 154). ЄСПЛ також підтвердив, що така відповідальність може не настати, якщо захист основоположних прав як щодо обсягу наданих прав, так і механізмів контролю за їх дотриманням (за умови ефективного контролю Судом ЄС; п. 338 рішення ЄСПЛ у справі *M.S.S. v. Belgium and Greece* від 21.01.2011) здійснюється у цій міжнародній організації на рівні, що є як мінімум еквівалентним захисту, передбаченому Конвенцією 1950 (п. 155-157 рішення у справі *Bosphorus Airways v. Ireland*). Зрештою ЄСПЛ визнав еквівалентність захисту основоположних прав у ЄС системі захисту прав людини, встановленій Конвенцією 1950 (п. 165), зауваживши, що презумпція еквівалентності не є усталеною і підлягатиме розгляду ЄСПЛ за будь-яких змін у системі захисту прав людини в ЄС. ЄСПЛ може відмовитися від застосування цієї презумпції, якщо, проаналізувавши фактичні обставини конкретної справи, вважатиме, що у ній захист основоположних прав на рівні ЄС був “явно недостатнім”, враховуючи при цьому особливості його правового порядку. Власне, практика застосування ЄСПЛ презумпції еквівалентності¹⁹ є свідченням визнання ним дієвості системи захисту прав людини в ЄС, а також ефективності контролю Судом, який балансує між необхідністю захисту основоположних прав та прагненням зберегти інституційну незалежність (між Судом і ЄСПЛ немає підпорядкування).

Суд ЄС наразі віддає переваги положенням Хартії 2007, значно менше застосовує практику ЄСПЛ та посилається, як правило, на ті статті Конвенції 1950, які кореспондують відповідним статтям Хартії 2007, підкреслюючи, що їх тлумачення має співпадати. Водночас ЄСПЛ, обґрунтовуючи свою правову позицію, посилається на Хартію 2007, рішення Суду та інші джерела права ЄС, що є показовим прикладом взаємного впливу правозастосовної практики судових органів ЄС і Ради Європи, практичної реалізації взаємодії Суду ЄС та ЄСПЛ, яка вимагає правової регламентації.

Falalievva Lyudmyla. Judicial protection of fundamental rights in the European Union in the context of the application of the European Court of Human Rights practice

The author of the article analyzes the mechanisms of judicial protection of fundamental rights in the European Union, defines the relationship between the jurisdiction of the Court of Justice and the European Court of Human Rights in human rights cases in view of the European Union’s accession to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950, discloses the particularities of the Court’s application of the European Court of Human Rights practice. The role of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950 in the EU legal order, as well as the prospects of the EU accession to it, are highlighted. The peculiarities of the functioning and evolution trends of the EU human rights protection system, doctrinal views and judicial practice on these issues are emphasized.

The application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) and the practice of the European Court of Human Rights by the Court of Justice are investigated. Court of Justice first referred directly to Articles 8, 9, 10 and 11 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950, as well as to Article 2 Protocol No. 4 in the judgment of case 36/75 Rutili. The author stresses that the case law of the

¹⁹ *Справа* 13645/05, *Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. v.the Netherlands* [2009] ECHR.

European Court of Human Rights is important for law enforcement practice, since it contributes to the consideration of contemporary realities.

Much attention is paid to cases in which the Court of Justice applies the practice of the European Court of Human Rights, as well as decisions in which the position of the Court of Justice and the European Court of Human Rights not only differ, but also coincide. It is about cases when Court of Justice is the first to interpret the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950.

The article notes that with the entry into force of the Lisbon Treaty, the European Union's attention to the issue of the protection of fundamental rights is intensifying. The Lisbon Treaty contains the obligation of the European Union to accede to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950, and the provision that the adapted version of the Charter of Fundamental Rights of the European Union 2007 is equated by its legal force to the founding treaties. At the same time, the Charter reproduces a number of provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950, which proved to be a valuable regulatory benchmark not only for states, but also for other subjects of international law, including the European Union.

Keywords: EU legal order, EU human rights protection system, fundamental rights.